

MULOQOT – SHAXSLARARO AXBOROT ALMASHINUV JARAYONI

Sirojiddinova Dilraboixon Baxtiyor qizi

*Muhammad al-Xorazmiy nomida gi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Farg'ona filiali Xorijiy tillar kafedrasida assistent o'qituvchisi*

Annotatsiya. Quyida berilgan maqola muloqot masalasiga bag'ishlangan bo'lib, unda muloqotga ta'sir ko'rsatuvchi tomonlar haqida ham ma'lumot berib o'tilgan. Shuningdek shaxslararo muloqotda e'tibor berilishi kerak bo'lgan vositalar ham ta'kidlab o'tilgan. Maqola yordamida muloqot jarayoning tashkillanish bosqichlari ham yoritib berilgan va ba'zi bir misollar yordamida yoritib ketilgan.

Kalit so'zlar: Muloqot, axborot, verbal, noverbal, diolog, monolog, tilshunoslik.

Annotation. The following article is devoted to the issue of communication, and it also provides information about the parties influencing the communication. Also, the tools that should be paid attention to in interpersonal communication are highlighted. The steps of the communication process are highlighted with the help of the article and are highlighted with the help of some examples.

Key words: Communication, information, verbal, non-verbal, dialogue, monologue, linguistics.

Аннотация. Следующая статья посвящена вопросу коммуникации, а также предоставляет информацию о сторонах, влияющих на коммуникацию. Также выделены инструменты, на которые следует обратить внимание в межличностном общении, с помощью статьи выделены этапы процесса общения и выделены с помощью некоторых примеров.

Ключевые слова: общение, информация, вербальное, невербальное, диалог, монолог, лингвистика.

Muloqotning kommunikativ tomoni deyilganda, uning shaxslararo axborotlar, bilimlar, g'oyalar, fikrlar almashinuvi jarayoni sifatidagi vazifalari nazarda tutiladi. Bu jarayonning asosiy vositasi bo'lib til xizmat qiladi. Til shaxslar o'rtasida aloqa vositasi bo'lib, uning yordamida kishilar bilgan ma'lumotlari va hokazolarni bir-birlariga yetkazadilar. Ma'lumki, aloqa vositasi sifatida nutqning asosan 2 turi farqlanadi: yozma nutq hamda og'zaki nutq. Og'zaki nutqning o'zi dialogik va monologik turlarga bo'linadi. Dialogik nutqning mazmuni, uning xarakteri, davomiyligi muloqotga kirishgan shaxslarning shaxsiy qarashlariga, qiziqishlariga, bir-birlariga bo'lgan munosabatlariga, maqsadlariga bevosita bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham o'qituvchi bilan o'quvchining, hissiy rahbarlarning, diplomatlarning, ko'chada uchrashib qolgan dugonalarning dialogik suhbatlari bir-biridan farq qiladi. Monologik nutq esa bir kishining boshqa kishiga yoki kishilar guruhiga nisbatan murojaati bo'lib, [uning psixologik tuzilishi](#), fikrlarning mantiqan tugal bo'lishi, gapirayotgan paytda grammatik qonun-qoidalarga rioya qilish kerakligi kabi shartlari mavjud. Masalan, ma'ruzaga tayyorlanayotgan talaba tayyorgarlik paytidan boshlab, ma'ruza qilib bo'lgunga

qadar, qator ichki ruhiy kechinmalarni boshdan kechiradi, unga ko'p kuch va vaqt sarflaydi. Dialogik nutqqa nisbatan bu nutq turi murakkabroq hisoblanadi. Til vositasida olib boriladigan muloqot verbal, ya'ni so'zli deyiladi. Odamlar muloqot jarayonida so'zlardan tashqari, ya'ni verbal vositalardan tashqari turli xil harakatlardan, qiliqlardan holatlardan, kulgu, ohanglar va boshqalardan ham foydalanadilar. Qiliqlar, mimika, ohanglar, to'xtashlar (pauza), hissiy holatlar, kulgu, yig'i, ko'z qarashlar, yuz ifodalari va boshqalar o'zaro muloqotning nutqsiz vositalari bo'lib, ular muloqot jarayonini yanada kuchaytirib, uni to'ldiradi, ba'zan esa nutqli muloqotning o'rnini bosadi, bunday vositalarni *noverbal* vositalar deyiladi. Buyuk rus yozuvchisi *L.Tolstoy* odamlarda 97 xil kulgu turi hamda 85 xil ko'z qarashlari turi borligini kuzatgan. *G.M.Andreyevaning* yozishicha, odam yuz ifodalari, nigohlarning 2000 ga yaqin ko'rinishlari bor. Ayniqsa, birinchi bor uchrashganda ko'zlar to'qnashuvi, nigohlarning roli keyingi muloqotning taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatishi maxsus tadqiqotlar jarayonida o'rganilgan. Bularning barchasi muloqotning hissiy tomondan boy, mazmundor bo'lishini ta'minlab, odamlarning bir-birlarini tushunishlariga yordam beradi. Muloqotning *noverbal* vositalarining milliy hamda hududiy xususiyatlari borligini ham alohida ta'kidlab o'tmoq lozim. Masalan, o'zbek xalqining muloqot jarayoni boy, o'zaro munosabatlarining bevosita xarakteri unda shunday vositalarning ko'proq ishlatilishi bilan bog'liq. Bolalarning o'z yig'isi bilan onasiga his-kechinmalari hamda xohishlarini bildirishlari ham bevosita yosh xususiyatlariga bog'liq. Boshqa millatlar madaniyatiga nazar tashlanadigan bo'lsa, ularda ham ba'zi bir muloqot vositalarining turli millatlarda turli maqsadlarda ishlatilishining guvohi bo'lish mumkin. Bolgarlar agar biron narsa bo'yicha fikrni tasdiqlamoqchi bo'lishsa, boshlarini u yoq-bu yoqqa chayqashar, inkor qilishmoqchi bo'lsa, aksincha, bosh siltashar ekan. Ma'lumki, o'zbeklar, ruslar va bir qator boshqa millatlarda buning aksi. *Noverbal* muloqotda suhbatdoshlarning fazoviy joylashuvlari ham katta ahamiyatga ega. Masalan, ayollar ko'proq hissiyotlarga boy bo'lganliklari sababli, suhbatlashayotganlarida bir-birlariga yaqin turib gaplashadilar, erkaklar o'rtasida esa doimo fazoviy masofa bo'ladi. Olimlarning aniqlashlaricha, bolalarni odatdagiday orqama-ketin o'tqazib o'qitgandan ko'ra, ularni yuzma-yuz o'tkazib davra qurib o'qitgan ma'qul emish, chunki bunday sharoitda o'quvchilarda ham javobgarlik hissi yuqoriroq bo'lar ekan hamda emosiyalar almashinishgani uchun ham guruhdagi psixologik vaziyat ijobiy bo'lib, bolalarning predmetga va bir-birlariga munosabatlari ancha yaxshi bo'lar ekan. *Paralingvistik* ta'sir – bu nutqning atrofidagi nutqni bezovchi, uni kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi omillar. Bunga nutqning baland yoki past tovushda ifodalanayotganligi, artikulyasiya, tovushlar, to'xtashlar, duduqlanish, yo'tal, til bilan amalga oshiriladigan harakatlar, nidolar kiradi. Shunga qarab, masalan, do'stimiz bizga biror narsani va'da berayotgan bo'lsa, biz uning qay darajada samimiyligini bilib olamiz. Kuyib-pishib, ochiq yuz va dadil ovoz bilan “Albatta bajaraman!”, desa ishonamiz, albatta. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda muloqotning barcha vositalariga, ayniqsa, nutqqa e'tibor berish kerak. Bolalarni ilk yoshlik

chog'laridanoq nutq madaniyatiga o'rgatish, nutqlarini o'stirish choralari ko'rish zarur. Pedagog esa shunday nutq madaniyatiga ega bo'lishi kerakki, u avvalo uning faoliyatini to'g'ri tashkil etishni ta'minlasin, [qolaversa](#), bolalarda nutqning o'sishiga imkoniyat bersin. Yuzma-yuz muloqotda kommunikantlar bir-birlarini nafaqat eshitib, balki ko'rib ham turganliklari bois vaziyat, imo-ishora va talaffuzga suyanib ish yuritadilar. Muloqotning bu turi aytilmoqchi bo'lgan fikrning xatti-harakat, ko'z va yuzlardagi ifodalar, talaffuz ohanglari yordamida adresatga tezroq va osonroq yetib borishligi bilan ajralib turadi.

Masofali muloqotda makon va zamonga ko'ra kommunikantlar o'rtasida ma'lum bir masofa bo'ladi. Muloqotning bu turiga telefon yoki xat orqali aloqa qilish (fikir almashish)lar kiradi. Bevosita muloqot yuzma-yuz suhbat, ma'ruza kabi masofasiz muloqot bilan bog'liq. Bavosita muloqot turlariga telefon, telegraf, radio, televideniye kabi texnik vositalar, xat, gazeta kabi qog'oz orqali bo'ladigan aloqalar kiradi. Og'zaki muloqot o'z belgilariga ko'ra masofasiz, bevosita muloqot turiga kirsa, yozma muloqot masofali va bavosita muloqot hisoblanadi. Muloqotning har ikki turi o'ziga xos qulaylik (afzallik) va noqulaylik jihatlari ega. Jumladan, so'zlovchi og'zaki muloqotda o'z fikrini murakkab grammatik qurilishlarsiz turli nolisoniy vositalar yordamida ancha erkin bayon etish imkoniga ega bo'lsa, yozma nutqini tahrir qilish orqali yanglish yozilgan fikrlarni to'g'rilash, matn ta'sirchanligini oshirish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Og'zaki va yozma nutq vaziyat, holat bilan bog'liq holda adresatga turlicha ta'sir etadi. Jumladan, o'qituvchi darsda, notiq ma'ruza paytida, gu-voh sudda, sevishganlar uchrashuv paytida o'z fikrini o'qib bersa, bu matn qanchalik mazmundor bo'lmasin ta'sirsiz bo'ladi. Ammo notiqning o'sha mazmunli ma'ruzasi matbuotda eolon qilinsa, uslub nuqtai nazaridan u ma'ruza paytida o'qib berilganidan ko'ra adresatga kuchliroq ta'sir etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Brief information about the history of lingvoculturology." So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazaryasi. ilmiy-uslubiy jurnali, 131-134b D.B. Sirojidinova
2. Hayitov O.E., Lutfullayeva N.X. Psixodiagnostika va amaliy psixologiya. Ma'ruzalar matni. – T.: TDIU, 2005. – 338 b
3. Хожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. 144 б.
4. Махмудов Н. Маданий нутқ муаммолари//Таолом жараёнида нутқ маданиятини шакллантириш масалалари. – Тошкент "Шарқ" нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, 1999, 7-19-б.
5. Жабборов Ж. Муомала маданияти // Мулоқот, 1997. 5-с